

УДК 373. 5. 016. – 054. 57

**До питання змісту та напрямів
лінгвокультурологічної роботи у навчанні російської мови
у загальноосвітніх школах України**

Фідкевич О. Л.

Інститут педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

У статті розглядаються методичні аспекти лінгвокультурологічного підходу до навчання російської мови у загальноосвітніх школах України; обґрунтовується перспективність використання культурних концептів як важливих компонентів змісту лінгвокультурологічної роботи.

Ключові слова: *лінгвокультурологічна компетентність, культурні концепти, загальноосвітні школи України, російська мова.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку методики навчання російської мови у загальноосвітніх школах України проблема формування лінгвокультурологічної компетентності є особливо актуальною.

По-перше, це пов'язано з глобалізацією світових проблем і з необхідністю врахування універсальних і специфічних характеристик поведінки різних народів у процесі міжкультурної комунікації, що з кожним роком набуває все більшого масштабу та значення.

По-друге, глобальні соціальні процеси призвели до змін у загальних філософських підходах до навчання дитини у школі, до утвердження нових антропоцентричних візій щодо становлення її особистості. Використання лінгвокультурологічного напрямку у вивченні мови тісно пов'язано із самою сутністю компетентісно орієнтованого навчання, у центрі уваги якого знаходиться дитина, її внутрішній світ, її особистісні запити, здатність до соціальної адаптації.

Вивчення російської мови у процесі засвоєння основних культурних концептів, символів, традицій, ритуалів дає змогу дитині усвідомити витоки національної специфічності російського народу, стає базисом для формування національної толерантності і у той же час – підґрунтям поваги до рідної мови, свого народу, тобто вивчення мови із широким залученням лінгвокультурологічного матеріалу має великий розвиваючий та виховний потенціал.

Актуальність дослідження.

Елементи лінгвокультурологічного аналізу присутні у практиці вчителів російської мови, проте вчителі, як правило, глибоко не усвідомлюють лінгвокультурологічну складову навчальних текстів, їм важко визначити концептуальний стрижень та ефективні напрями лінгвокультурологічної роботи.

Головними у реалізації будь-якого напрямку роботи у школі є не тільки питання «що?», але і «як?». У царині лінгвокультурологічної роботи у школі більше таких за-

До питання змісту та напрямів лінгвокультурологічної роботи у навчанні російської мови у загальноосвітніх школах України

питань, ніж відповідей. Як зазначає Т. Дороз, «Матеріалів для такої роботи, та ще й з належним коментарем у підручниках з української мови, вкрай мало» [1, с. 77]; але його недостатньо і в підручниках з російської мови, та головне, що у репрезентації лінгвокультурологічного матеріалу не прослідковується певна система.

Саме тому осмислення змісту та напрямів лінгвокультурологічної роботи як складової соціокультурної лінії у навчанні російської мови у загальноосвітніх школах України є *метою* репрезентованої статті, якій підпорядковані такі *цілі дослідження*:

- обґрунтувати залучення учнів до основних культурних концептів у навчанні російської мови як перспективний напрям лінгвокультурологічної роботи на уроках російської мови у загальноосвітніх школах України;

- визначити напрями та види роботи із засвоєння учнями основних культурних концептів як важливих елементів змісту лінгвокультурологічної роботи.

Аналіз досліджень з означеної проблеми. Базові положення лінгвокультурології як нової міждисциплінарної науки представлені у роботах Н. Арутюнової, Є. Верещагіна, А. Вежбицької, С. Воркачова, В. Карасика, В. Костомарова, В. Маслової, Ю. Степанова, В. Телія, С. Тер-Мінасової та інш.

У роботах Ф. Бацевича, І. Голубовської, І. Гудзик, Т. Дороз, В. Кононенко, Т. Колодько, Ю. Пасова, В. Сафонової досліджено сутність соціокультурної компетентності як одного з важливих показників готовності особистості до міжкультурної комунікації.

У наукових працях Л. Городецької, Т. Донської, О. Любічевої, Н. Мішатіної, Л. Ходякової розглядаються культурні концепти як основні компоненти змісту лінгвокультурологічної роботи на уроках російської мови, визначається специфіка та вимоги до навчальних текстів, які уміщують культурологічний компонент.

Основна частина.

Наукові здобутки етнокультурології, соціальної лінгвістики та лінгвокультурології (дискусії щодо розмежування цих лінгвістичних дисциплін у шкільній лінгводидактиці не мають першочергового значення) повинні стати підґрунтям для формування соціокультурної компетентності, що визначена як одна із основних у мовній освіті українських школярів і передбачає залучення учнів до усвідомлення феномену матеріальної та духовної культури; ментальності народу, специфіки його соціальної поведінки, відображених у слові.

Акцентуємо, що лінгвокультурологічна робота як складова соціокультурної лінії змісту освіти має бути орієнтована не тільки на знаходження особливого у культурі іншого народу, а й універсального компоненту, того, що об'єднує представників різних національностей; впливати на формування в учнів особистісної та національної толерантності, що у подальшому допоможе їм визначати свої комунікативні стратегії з урахуванням мовного, культурного та національного розмаїття світу (особливо з огляду на полікультурну ситуацію в Україні та розширення міжкультурних контактів українців з представниками інших країн). Проте національне особливе не повинно стати підґрунтям формування дуального типу мислення «свій-чужий». У процесі підготовки дитини до міжкультурного діалогу важливо усвідомлювати, що продуктивна модель толерантної особистості формується на основі взаємодіючих сфер: «Я – особистість», «Я – представник громади», «Я – представник свого народу», «Я – представник світової спільноти».

Процес формування лінгвокультурологічної компетентності передбачає врахування принципів комунікативно орієнтованого навчання у контексті активного вер-

бального спілкування на уроці, яке реалізується у всіх видах мовленнєвої діяльності: слуханні, говорінні, читанні та письмі. У процесі комунікативно орієнтованого навчання здійснюється підготовка до міжкультурного діалогу, усвідомлюється важливість толерантного спілкування як у своєму близькому оточенні – у своєму класі, у своїй школі, регіоні, так і за межами України. Комунікативні підходи у навчанні мови забезпечують продуктивну реалізацію лінгвокультурологічної роботи, природне сприйняття нової культурної інформації.

Найбільш ефективно лінгвокультурологічний матеріал засвоюється за допомогою інтерактивних, ігрових форм навчання, завдань пошукового характеру, проектної діяльності учнів, у яких закладаються навички результативної комунікативної кооперації у парній та груповій роботі.

Одним із важливих напрямів лінгвокультурологічної роботи у навчанні російської мови є знайомство учнів з ключовими культурними концептами. Культурний концепт – це специфічний національний образ культури народу, уміщений у слові. Концепти узагальнюють духовно-практичне знання народу, яке репрезентує систему його мислення, норми та моделі поведінки. Вони віддзеркалюють особливості свідомості представників народу, викликають певні почуття та асоціації.

У культурному концепті виокремлюються понятійна, образна та ціннісна складові [2]. Саме тому лінгвокультурологічний аналіз концептів закладає фундамент для формування у подальшому світоглядних позицій учнів. Концепти розширюють картину світу дитини, сприяють розвитку її абстрактного мислення, збагачують емоційне світосприйняття. Ціннісний компонент культурного концепту має велике виховне значення у процесі становлення особистості дитини, впливає у подальшому на входження основних ціннісних установок народу до аксіологічної системи дитини, впливає на формування цієї системи і робить можливим їх використання поза межами навчальних текстів, у дискурсі реальних комунікативних ситуацій.

У лінгвокультурологічній роботі основною організуючою одиницею є текст – «найважливіше джерело культурного маркування» [3, с. 52], тому засвоєння культурних концептів переважно здійснюється на основі культурологічних текстів, які «відображають історико-культурні цінності народу, його духовність, естетичні за змістом, формою, структурою і лексичним наповненням. Найчастіше, це тексти, які описують (інтерпретують чи коментують) об'єкти культури, артефакти, традиції народу, релігійні ритуали, побутові обряди, свята, біографії діячів культури, історично значущі події чи явища природи, які емоційно та морально впливають на читача (слухача) і викликають у нього певні почуття добра, справедливості чи обурення [4, с. 79]».

Проте на сучасному етапі будь-які стандарти у шкільному процесі засвоєння культурологічної інформації відсутні, як і критерії оцінювання лінгвокультурологічної компетентності учнів. Відкритим залишається питання: які саме культурні концепти необхідно відібрати для уроків навчання російської мови? Що знаходиться у підґрунті цього відбору?

На наш погляд, лінгвокультурологічна робота має починатися з визначення найбільш важливих для дитини концептосфер, які зумовлюватимуть відбір текстів, у яких репрезентовано основні культурні концепти. Найбільш важливими концептосферами є наступні: «Человек» (имя, мать, отец, дедушка, бабушка, народ, родной язык, русский язык, герой, богатырь, и др.); «Мир» (пространство, время, число, родной край, страна, планета Земля и др.); «Природа» (солнце, ветер, вода, огонь, дерево, цветы, лес, поле, дорога и др.); «Нравственность» (добро, зло, совесть, стыд, правда,

ложь и др.); «Социальные понятия» (дружба, воля, ошибка, вина и др.); «Эмоции» (счастье, радость, любовь, печаль и др.); «Искусство» (литература, живопись, архитектура, поэт, писатель и др.); «Деятельность человека» (артефакты: дом, книга, храм, икона и др.).

Безумовно, перелік концептосфер і найбільш актуальних концептів не обмежується цим списком, його необхідно перевірити шляхом експериментального дослідження. Важливо також проаналізувати психолого-вікову доцільність використання концептів у кожному класі, визначити ефективні форми роботи із їх засвоєння.

Розгляд основних культурних концептів російської культури повинен здійснюватися у контексті порівняльного аналізу із концептами української культури, базуватися на знаходженні як загального, так і специфічного, яке є свідченням унікальності національного світосприйняття кожного з народів.

Зазначимо, що лінгвокультурологічна робота не обмежується тільки розглядом культурних концептів. Зміст даної роботи передбачає знайомство з національними стереотипами, нормами та моделями поведінки, безеквівалентною лексикою. Проте, на наш погляд, культурні концепти – саме ті основні організуючі елементи лінгвокультурологічної роботи, за допомогою яких може бути розподілено навчальний культурологічний матеріал у підручнику чи посібнику, спрямовано діяльність учнів на уроках навчання російської мови у контексті формування лінгвокультурологічної компетентності. Організація лінгвокультурологічної роботи на основі концептів враховує традиційний, класичний підхід до навчання російської мови у школі, з його орієнтацією на ціннісний компонент, на відміну від суто прагматичних підходів до вивчення мови.

Висновки. Залучення учнів до культурно-ціннісних понять (концептів) у процесі навчання російської мови, на наш погляд, є одним із ефективних та продуктивних шляхів реалізації соціокультурної лінії змісту освіти у контексті компетентісно орієнтованого навчання. Звернення до основних концептів культури надасть лінгвокультурологічній роботі у навчанні російської мови системності на рівні змісту та допоможе визначити технологію її реалізації.

У подальшому треба визначити та експериментально дослідити, які концепти мають бути представлені у навчальних текстах для кожного класу; які уміння і навички повинна розвивати дитина у процесі знайомства з основними культурними концептами російської культури; які види і форми цієї роботи будуть найбільш ефективними; розробити завдання, спрямовані на засвоєння культурних концептів – тобто необхідно змоделювати методику вивчення культурних концептів на уроках російської мови.

Список літератури

1. Дороз В. Соціокультурні стереотипи в контексті кроскультурного навчання учнів білінгвів української мови / В. Дороз // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2009 – Вип. 4 – С. 72 - 80.
2. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 385 с.
3. Маслова В. А. Лингвокультурология / В. А. Маслова. – М.: Академия, 2001. – 208 с.

4. Ходякова Л. А. Методика интерпретации текста как феномена культуры / Л.А Ходякова // Ярославский педагогический вестник. – 2011. – № 2. – Т.2 (Психолого-педагогические науки) – С. 76-81.

Фідкевич Е.Л. К вопросу о содержании и направлениях лингвокультурологической работы в общеобразовательных школах Украины // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации» – 2012. – Т.25 (64). – № 1. Часть 2. С.248-252.

В статье рассматриваются методические аспекты лингвокультурологического подхода к изучению русского языка в общеобразовательных школах Украины; обосновывается перспективность использования культурных концептов как важнейших компонентов содержания лингвокультурологической работы.

Ключевые слова: лингвокультурологическая компетентность, культурные концепты, общеобразовательные школы Украины, русский язык.

Fidkevich H. To question of main CONTENTENCE and directions of LINGVOCULTUROLOGICAL work in studies of russian in general schools of ukraine // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communications». – 2012. – V.25 (64). – № 1. Part 2. – P. 248-252.

The main contence and ways of lingvoculturological work on the lessons of Russian in general schools of Ukraine are presented in the article; perspective of the use of cultural concepts is grounded as major components of lingvoculturological work.

Key words: lingvoculturological competence, cultural concepts, general schools of Ukraine, Russian language.

Поступила до редакції 29.04.2012 р.